

КУЛТУРА, ОБРАЗОВАЊЕ И ПАМЋЕЊЕ

Зборник у част
професора Александра Јовановића

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF EDUCATION

ПОСВЕЋЕНОСТ НАЦИОНАЛНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ, ОБРАЗОВАЊУ И КУЛТУРИ

Уводна реч

Овај научни зборник посвећен је књижевнонаучном, образовном и културном раду професора Александра Јовановића (1949–2021). Настао је из захвалности и потребе да се критички осветли опус и место које професор заузима у науци, образовању и култури. Кључне тачке Јовановићевих интересовања и деловања јесу допринос проучавању српске књижевности, завичајна припадност – и жеђ за путовањима као ходочашћима у просторе српске културе, труд и залагање да у нараштајима својих студената, ученика, сарадника и колега учврсти свест о неопходности „чувања и јачања идентитета једнога народа, његовог памћења и постојања“.¹ О односу колега према професору Јовановићу сведочи чињеница да је педесет пет научника, професора, писаца, пријатеља из Србије, Италије, Хрватске и Словеније приложило своје радове за зборник и тиме одало почаст његовом раду.

Александар Јовановић био је редовни професор Учитељског факултета у Београду (данас Факултета за образовање учитеља и васпитача). У својој каријери обављао је функцију декана, председника и члана Националног просветног савета, шефа Катедре за српски језик, књижевност и методiku наставе српског језика и књижевности, руководиоца докторских студија, члана управних одбора Матице српске и Народне библиотеке Србије, председника Програмског одбора Научно-образовно-културног центра „Вук Караџић“ у Тршићу, председника Управног одбора Фондације „Гроздана Олујић“. Био је члан и председник важних књижевних жирија, уредништава књижевних листова, сарадник научних пројеката Института за књижевност и уметност из Београда и члан Научног већа ове институције.

На Учитељском факултету у Београду радио је од његовог оснивања и предавао је на низу предмета на основним, мастер и докторским сту-

---

¹ Разговор Соње Миловановић са Александром Јовановићем, *Књижевне новине*, јануар–фебруар 2022, бр. 1316–1317, година LXXIV.

дијама – а за многе је осмислио силабусе: *Увод у тумачење књижевности* (првобитно *Књижевности*), *Књижевности за децу (и младе)*, *Српску културу у европском контексту* (првобитно *Историју српске културе*), *Тумачење Библије*, *Путовања као вид образовања и културе*, *Академско писање*, *Тумачење књижевних дела – теоријско-методички аспекти* и *Савремене токове у методици књижевности у разредној настави*. Као гостујући професор држао је предавања на Филозофском факултету у Новом Саду, Филозофском факултету у Бањалуци, Филозофском факултету у Никшићу, Учитељском факултету у Лепосавићу и на Учитељском факултету у Врању (данас Педагошком факултету). Извео је многе генерације студената и остао им у сећању као омиљени, духовити и оштроумни професор. Број студената који су одбранили мастер радове и који су докторирали под његовим менторством сведочи у којој мери се Александар Јовановић посветио подизању нових генерација. Зато су га студенти волели и радо му се обраћали за савет и помоћ.

Јовановић спада у значајне проучаваоце савремене српске књижевности. У својој полувековној научној каријери (1972–2021) објавио је десет научних монографија, сачинио (ауторски и коауторски) две антологије, ауторски и коауторски уредио двадесет четири научна зборника и темата у часописима, приредио четири хрестоматије/уџбеника за студенте и ђаке, више од двадесет књига (укључујући и научна издања сабраних дела) и написао више од четири стотине научних текстова, огледа, есеја, предговора, поговора и лексикографских јединица. Његова библиографија, коју прилажемо на крају зборника, сведочи о истрајном научном и о савесном уредничком и приређивачком раду.

Припадао је новој школи изучавалаца, стасалој током седамдесетих година прошлог века, која се, заснивајући своје тумачење на семиотици, феноменологији, новој критици, херменеутици, усредсређивала на сам текст и супротстављала идеолошким и позитивистичким читањима „старе“ школе. Своје методолошке назоре промовисао је током осамдесетих година прошлог века кроз уређивање бројних темата у *Књижевној критици* и *Књижевној речи* о методологији проучавања књижевности и о теоријским начелима важних проучавалаца са ових простора: Николе Милошевића, Драгише Живковића, Зденка Шкреба, Виктора Жмегача, Миливоја Солара, Новице Петковића.²

² Подаци о тематима у *Књижевној критици* и *Књижевној речи* из 1981–1992. дати су у Библиографији Александра Јовановића.

Његово залагање за модерни приступ тумачењу књижевног текста и настави књижевности видљиво је и кроз осмишљавање и приређивање књиге *Како њредавати књижевности* (1984). У њој су своје радове приложили најзначајнији универзитетски професори из тадашње заједничке државе, чиме је постала важна за све који су се бавили и баве се наставом и природом књижевности. Током целе своје каријере посвећивао се образовним питањима и развоју образовања – то показује и темат „Од фонеме ка тексту, од текста ка култури: о настави српског језика и књижевности“ у часопису *Иновације у настави* (год. 28, бр. 4, 2015), који је уредио.

Књижевном критиком Александар Јовановић почео је да се бави још на студијама, а затим као члан уредништва *Књижевних новина* (1978–1980), *Књижевне речи* (1980–1984), *Књижевности* (1986–1990), *Ишак* (1995–1996) и *Alphe* (2001–2002). Као научник имао је посебан афинитет за тумачење поезије. Био је њен велики познавалац и веровао је у њену снагу и моћ: „Добра песма вас изненади, нешто вам каже, просто вас озари као оно у сумрак кад се изненада разведри и ви сте одједанпут у једном другом свету, све је ту, ту је и сумрак, ту су већ и дуге сенке, али ви сте обасјани оним што сте прочитали“.³ После прерађене магистарске тезе, уобличене у књизи *Облаци у души: ѡсништво Душана Васиљева* (1986) посветио се успостављању координата и особености неосимболистичке поетичке линије друге половине прошлог века. Његова књига *Поезија српској неосимболизма: историја једне ѡсничке осећајности* (1994) незаобилазна је у проучавању модерне српске поезије.

У другој половини прошлог века разумео је колико је важно шта велики песници имају да кажу о свом разумевању смисла и улоге песништва. Зато је са многима водио разговоре о поезији и поетици, објединивши их у књигу *Порекло ѡсме – девет ѡзговора о ѡезији* (1995). Посебно интересовање показивао је за поезију Ивана В. Лалића, са којим га је везивало дуготрајно пријатељство. Приредио је Лалићева *Дела I–IV* 1997, више појединачних избора песама (1996, 2001, 2009, 2014), научни зборник *Посѡсимболистичка ѡешика Ивана В. Лалића* 2007, а године 2021. уредио је и темат „О једанаест песама Ивана В. Лалића“ у *Лешојису Машице српске* (год. 197, бр. 508, св. 3, септембар 2021). Ценио је поезију Љубомира Симовића, Стевана Раичковића, Алека Вукадиновића, Борислава Радовића, Милосава Тешића и других, о

³ Јовановић, Александар, *Сѡих и ѡамћење: о ѡезији и ѡешици Милосава Тешића*, Београд: Службени гласник, 2018, 11.

чему сведоче његови радови и коауторски уређени зборници (*Песничке вершикале Љубомира Симовића* 2011, *Предачка мелодија Алека Вукадиновића* 2014), као и књиге *Песници и ѿреци – мошиви језика, ѿрадиције и културе у ѿслерајној срјској ѿезији* (1993), *Стивараоци и Створитиел – ѿри молишвена ѿевања* (2003). Препознао је значај песничког гласа Милосава Тешића чим се појавио крајем осамдесетих година прошлог века и посветио се изучавању његових збирки. Разумевање, сарадња и искрено пријатељство са Тешићем водило је коауторском уређивању два научна зборника (*Милосав Тешић, ѿесник*, 1998. и *Звук, метар и смисао у ѿезији Милосава Тешића*, 2016), поговору за поему *Калойера Пера* (2018) и писању о песми „Плава гробница – Видо“, насталој поводом стогодишњице Великог рата.⁴ Своје вишедеценијско истраживање Тешићеве поезије објединио је у књигу *Сѿих и ѿамћење: о ѿезији и ѿе-ѿици Милосава Тешића* (2018).

Полазио је од уверења да вредни књижевни текстови у себи садрже вертикалу духовног памћења: „као што се текст огледа у култури тако се и целокупна култура огледа у сваком тексту“.⁵ У позним годинама говорио је: „ја сам старински критичар, који држи до текста, за кога је текст закон и који полази од тога, али ту се и не зауставља, јер текст с једне стране функционише у књижевности, а с друге у националној и широј култури“.⁶ Залагање за српску културу и развијање љубави према сопственом наслеђу у младим генерацијама („оно што су наши преци

⁴ О настанку песме Јовановић је рекао: „Радећи *Анѿологију ѿезије о Првом светском рату*, ја сам разговарао са Милосавом Тешићем и он ми је у једном тренутку рекао, 'па ја имам написану „Плаву гробницу“ и није била објављена'. Ја сам се у први мах уплашио, шта после Лалића, а шта после Бојића. Међутим, када сам видео песму 'Плава гробница – Видо', ѿену структуру, шта говори, на који начин комуницира са Бојићем, са Лалићем, са нашим садашњим песничким тренутком, [...] ја сам рекао хвала Богу што имамо такве три песме. О ѿима сам ту написао у два текста оно што сам успео да видим, али заиста човек не може а да не буде задивљен што имамо тако велике песнике који су пред великом темом и национални и своји индивидуални.“ Разговор Сође Миловановић са Александром Јовановићем, *Књижевне новине*, јануар–фебруар 2022, бр. 1316–1317, година LXXIV. О песми је писао у *Полиѿици*: „Песничка литургија за мртве ратнике (о песми 'Плава гробница – Видо' Милосава Тешића)“ (15. 9. 2018, 6) и у *Лешојису Маѿице срјске*: „Од песничког опела до песничке литургије: о песми 'Плава гробница' Милосава Тешића“ (год. 197, књ. 507, св. 1–2, 96–112).

⁵ Разговор Сође Миловановић с Александром Јовановићем, *Књижевне новине*, јануар–фебруар 2022, бр. 1316–1317, година LXXIV.

⁶ Исто.

примили од својих претходника, увећали и продужили ка нама“) ⁷ видео је као свој задатак. Своје умеће тумачења изнова је показао у књизи *О свейлостии сѣаријој од несреће: есеји о српској ѿезији и кулѣури* (2020; 2021). Насловио је књигу по стиху песме „Податак о Сизифу“ Ивана В. Лалића, а у тумачењима кретао је од симболике светлости којом се над- владава пролазност. Одабиром неких од најзначајнијих песама 20. и 21. века успоставио је својеврсну књижевно-културну вертикалу модерне српске поезије и показао њену раскош и моћ да „призивајући оно што је било“ прозире оно што ће доћи. ⁸

Бавио се и проучавањем српске прозе: као критичар, научник и члан многих књижевних жирија: НИН-ове награде, награда „Борисав Станковић“, „Данко Поповић“, „Бескрајни плави круг“, „Меша Селимовић“ и других. Своје чланке и студије о Григорију Божовићу, Станиславу Кракову, Драгиши Васићу, Драгу Кекановићу, Добрици Ћосићу, Гроздани Олујић и другима објединио је у књигу *О историји, сећањима и самоћи: есеји и криѣике о српској ѿрози XX века* (2019). Много је учинио за промовисање стваралаштва Гроздане Олујић, приређујући њене романе *Излећи у небо* (2018), *Гласам за љубав* (2012), *Преживећии до суѣра* (2018), *Писци о себи* (2020), уређујући коауторски зборник посвећен њеном делу (*Бунѣовници и сањари – књижевно дело Гроздане Олујић*, 2010), старајући се о њеној заоставштини на челу новоосноване Фондације „Гроздана Олујић“ (2019) и о реализовању едиције *Дела Гроздане Олујић* Српске књижевне задруге у четрнаест књига (2018–2022).

Као колега, професор и шеф катедре умео да формира научни под- младак, чији рад је веома ценио и подржавао на сваки начин:

радећи на Учитељском факултету, радећи на пројекту Института, ја сам био у прилици да упознам многе младе и, слободно могу рећи, изврсне тумаче са Филолошког факултета, Института за књижевност, са Учитељског факултета и то су најбољи међу њима, они који гарантују да ће се једно озбиљно тумачење књижевности наставити у складу са временом, у складу са другим променама у књижевности. ⁹

⁷ Јовановић, Александар, *О свейлостии сѣаријој од несреће: есеји о српској ѿезији и кулѣури*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2020, 16–17.

⁸ Исто, 21.

⁹ Разговор Соње Миловановић са Александром Јовановићем, *Књижевне новине*, јануар– фебруар 2022, бр. 1316–1317, година LXXIV.

Подстицао је своје сараднике да дају од себе увек више него што мисле да могу, препоручивао их за учешће на научним скуповима. Уживао је у разговорима са њима, саветовао их и храбрио, помагао. На изразе захвалности због помоћи коју је пружио знао је да одмахне руком и каже: *Не мени. Неком следећем*. Тиме је заузимао улогу важне формативне личности у њиховим животима.

Посматрао је стратешки стање у просвети, на универзитету и у друштву. Истицао је значај српског језика, књижевности и културе у образовној вертикали и залагао се за враћање угледа наставничкој професији и за очување националних интереса. Свиме што је чинио испуњавао је свој налог чувара националног духа и идентитета. Радио је то са осећањем одговорности и дужности, уверен да се бори за нешто важно и праведно:

Значај овог наставног предмета је велики јер су језик и књижевност [...] највредније духовно добро једнога народа, чувари његовог памћења и културе. [...] Многобројни су и темељни задаци пред овим предметом: да учи младе људе писмености у најширем смислу [...], логици, природи и богатству свога језика, да јача њихов национални и културни идентитет, кроз упознавање своје књижевности и културе, али, исто тако, и књижевности и културе других народа.¹⁰

Као председник Програмског одбора Интеркатедарске србистичке конференције борио се за побољшање статуса наставе српског језика и књижевности. Иницијатива за увођење натпредметног статуса српског језика и књижевности у школском систему била је резултат и његовог ангажмана. Велику енергију улагао је и у конципирање и одржавање курса *Историја српске културе* у Тршићу, у жељи да мотивише талентоване ученике у упознавању и изучавању српске културе.

Све то сведочи о марљивом, посвећеничком раду на унапређењу науке о књижевности, образовне мисли и националне културе. За свој рад у науци добио је важне награде: „Павле Бихали“ (1977), „Милан Богдановић“ (1985), Борбине (1993), „Ђорђе Јовановић“ (1995), „Лаза Костић“ (1996) и „Николај Тимченко“ (2018), а за укупан допринос образовању и култури одликован је Светосавском наградом (2006) и Златном значком Културно-просветне заједнице Србије (2007).

¹⁰ Јовановић, Александар, „Српски језик и књижевност: наставни предмет, предмет идентитета и културе“ (уводник), Темат *Од фонеме ка шекспију, од шекспиа ка култури: о настави српског језика и књижевности, Иновације у настави*, XXVII, 28, 2015/4, 9.

Радови у зборнику распоређени су и организовани у поглавља по тематском принципу. То начело условило је њихов редослед. Зборник отвара пролошка белешка *Удвостручени сјомен* академика Милосава Тешића као песниково сведочанство о међусобној сарадњи и пријатељству песника и његовог тумача. Следе поглавља са радовима о целовитим погледима на Јовановићев рад у науци о књижевности и култури, о Јовановићевом тумачењу поезије Ивана В. Лалића, доприносима у тумачењу поезије Милосава Тешића, тумачењима савремене српске поезије и прозе, књижевности за децу, антологичарском раду. Важан део Јовановићевог рада односи се на образовање па је шесто поглавље посвећено радовима о Јовановићевим методичким назорима, академским силабусима, уџбеницима, питањима наставе књижевности и културе. У седмом блоку су радови посвећени темама којима се бавио или чији је настанак иницирао Александар Јовановић: приступ народној књижевности у данашњој настави, стваралаштво Станислава Кракова, Милована Данојлића, Радослава Петковића, списатељица из Плавог кола Српске књижевне задруге, Мирослава Антића, развој академског проучавања књижевности за децу у Словенији. Сви они скупа дају целовиту слику опсега и значаја питања које је професор Александар Јовановић истраживао и сведоче о односу истраживача према резултатима које је у томе постигао.

Кроз есеје и сведочења његових познаника, колега, пријатеља из јавне и приватне сфере, вршњака из гимназије, његових ученика, мозаично се обликује јавна и приватна личност професора Јовановића у осмом поглављу: његова улога у раду Националног просветног савета, Српске књижевне задруге, Фондације „Гроздана Олујић“, учешће у књижевном и јавном животу, пријатељство са писцима српске књижевности. Јовановићев ентузијазам у Програмском одбору НОКЦ „Вук Караџић“ из Тршића осликани су из позиције садашњег руководиоца Програмског одбора проф. др Милоша Ковачевића и из угла некадашње полазнице курса *Историја српске културе* Анђеле Ракетић, прве добитнице Награде „Александар Јовановић“. Зборник затвара интервју који је поводом своје књиге *О светлосћии старијој од несреће: есеји о српској поезији и култури* (2020) професор Јовановић дао новинарки Радио Београда Соњи Миловановић. У интервјуу Јовановић даје неке кључне аутопо-

етичке исказе о свом разумевању поезије и улози коју заузима као њен тумач и читалац.

Упућујемо изразе захвалности супрузи професора Јовановића гђи Радмили Јовановић за уступање породичне колекције фотографија и рукописа, те књига са посветама за фото-документацију у зборнику. Породица Јовановић поклонила је део личне библиотеке професора Јовановића Факултету за образовање учитеља и васпитача, на којем је провео свој радни век. Захваљујући овом хвале вредном гесту, године 2022. отворен је легат – *Библиотека проф. др Александра Јовановића*.

Велику захвалност упућујемо и г. Милошу Батрићевићу, који је своју приватну архиву фотографија уступио за зборник, као неко ко је годинама пратио професора Јовановића на његовим путовањима.

*
**

Свој лични улог у поступању за опште добро професор Јовановић у свакодневном животу исказивао је узречицом: *Служимо народу!* Захвалност, па и радост коју је осећао испуњавајући властиту мисију, формулисао је на следећи начин у једној од својих књига:

Изузетно је подстицајно што књижевни тумачи – чији је основни задатак да служе националној књижевности и њеним најбољим делима – знају да могу непосредно да врате бар мали део дуга и захвалности оним ствараоцима без којих би њихов труд имао мање смисла и радости. Лепо је надати се да ће то бити случај и са овом књигом.¹¹

Надамо се да ће то бити случај и са овим зборником у његову част, насталим из захвалности истрајној и добронамерној професорској, менторској, колегијалној, научној, уредничкој, пријатељској служби Александра Јовановића на добробит српске књижевности, културе, образовања.

Уредници

¹¹ Јовановић, Александар, *Стих и џамћење: о поезији и поезици Милосава Тешића*, Београд: Службени гласник, 2018, 16.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Јовановић А.(082)
012 Јовановић А.

КУЛТУРА, образовање и памћење : зборник у част професора Александра Јовановића / [уредници Зорана Опачић, Слађана Јаћимовић, Валерија Јанићијевић]. - Београд : Факултет за образовање учитеља и васпитача, 2025 (Београд : Бирограф). - 743 стр. : илустр. ; 26 cm

Слике А. Јовановића. - Тираж 150. - Стр. 695-703: Биографија Александра Јовановића / Зорана Опачић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries. - Стр. 704-730: Селективна библиографија Александра Јовановића / Дуња Ранчић. - Регистар.

ISBN 978-86-7849-365-2

а) Јовановић, Александар (1949-2021) -- Зборници

COBISS.SR-ID 176368137